

skega vodovoda v Javorjih in v Davči. Na obeh mestih bi bila potrebna izkopavanja, ki bi zelo verjetno dala pozitivne rezultate, saj bi nedvomno odkrila vsaj manjšo rimsko naselbino. Med predmete iz rimskega časa je uvrščena tudi fibula iz Podgore; dokončno jo bo moč klasificirati šele po izkopavanju, ki bi bilo tudi tukaj brez dvoma potrebno.

Iz obdobja preseljevanja narodov in zgodnjega srednjega veka nimamo zaenkrat nobenih najdb. Edino vodilo, kje naj bi se nahajala najdišča te dobe, imamo v darilni listini iz leta 973. V njej so namreč omenjena slovenska imena vasi, ki so jih dobili v fevd škofje iz Freisinga. V teh vaseh: Gosteče, Suha, Zabnica in Selca bi verjetno mogli naleteti na sledove staroslovske naselitve.

Z namenom, da bi dokazali naselitev Starih Slovanov, je bilo opravljeno sondiranje na starološkem pokopališču, ki pa je dalo zadovoljive rezultate le umetnostnim zgodovinarjem. Zelenega dokaza, da se nekje v bližini starološke cerkve nahaja staroslovska pokopališča, pa to sondiranje ni dalo.

Če pogledamo arheološko zbirko kot odraz terenskih raziskovanj, vidimo, da nam nudi kaj reven vpogled v najstarejše življenje na loškem ozemlju. V bodoče bo vsekakor treba misliti na načrtno raziskovanje celotnega ozemlja. V ta namen bi bilo najprej treba organizirati in izvesti široko zasnovano arheološko-topografsko obdelavo ozemlja. Šele nato bomo lahko mislili na izkopavanja, ki bodo prinesla zadovoljive rezultate. Delo bo vse prej kot lahko in kratkotrajno, če pa bo načrtno, uspeh nikakor ne sme izostati.

Vzporedno s tem pa bo treba misliti tudi na preureditev arheološke zbirke. Danes je ta zbirka postavljena v slepem kraku hodnika v pritličju. S tem je seveda porušeno zaporedje zbirk, kar bi bilo vsekakor treba odpraviti. Zbirko bi morali uvrstiti med narovoslovno in prvo zgodovinsko t. j. zbirko, ki prikazuje nastanek freisingškega gospostva. Prostor, kjer se zbirka danes nahaja, pa je zanj tudi zelo neprimeren. Zbirka ima videz utesnjenosti, kar jo v veliki meri loči od drugih zbirk. Ob morebitni prestavitvi zbirke bo treba misliti tudi na sodobnejši način razstavljanja, ki je v sedanjem prostoru domala nemogoč.

Literatura: J. Korošec: Neolitična naselbina v Drulovki pri Kranju, Arheološki vestnik VII, 1—2, Ljubljana 1956, str. 3 in sl. — F. Leben: Nova arheološka od-

kritja v okolici Škofje Loke, Loški razgledi (= LR) VI, Škofja Loka 1959, str. 85 in sl.; Arheološka izkopavanja v Kevdercu in Lubniški jami, LR VII, 1960, str. 219—220. — J. Eržen: Najdba rimske fibule, LR VII, 1960, str. 220—221. C. Avguštin: »Zgornji stolp« na Krancelju in nekdanja župna cerkev v Stari Loki, LR I, 1954, str. 107 in sl.

Janez Eržen

UREDITEV ZGODOVINSKE ZBIRKE

Loški muzej je splošni muzej, ki skuša v svojih zbirkah prikazati zgodovino in življenje loškega delovnega človeka od najstarejših časov do danes. Iz skromnih začetkov je v teku let razširil in dopolnil svoje zbirke, ki vedno nazorneje pojasnjujejo gospodarski, socialni in kulturni razvoj prebivalcev loškega ozemlja. Najdaljše zgodovinsko obdobje tega teritorija predstavlja obdobje fevdalnega gospostva škofije v Freisingu, katerega teritorij je postalo tudi področje loškega muzeja. Dolgo je Muzejsko društvo v Škofji Loki gojilo željo, da se to zgodovinsko obdobje prikaže v posebni zbirki, ker v resnici predstavlja zgodovinsko osnovo muzeja in je, v nasprotju s predfreisingško dobo, znanstveno temeljito obdelano. Ta zgodovinska zbirka je bila končno urejena v muzeju spomladi 1961. Z barvnimi skicami, kratkim tekstom, zgodovinsko dokumentacijo, maketami in arheološkimi najdbami predstavlja zbirka na poljudno-znanstveni način nazorno, kratko in pregledno zgodovino približno 800 let, tako da je za vsakogar umljiva in zanimiva.

Razstava ima tri dele: 1. nastanek loškega gospostva, 2. kolonizacija loškega gospostva, 3. razvoj kajzarstva v loškem gospostvu. Prvi del zbirke predstavlja nastanek in obseg loškega gospostva in zemljiške gospode, drugi in tretji del pa podložnike, prebivalce tega ozemlja.

Prvi del je prikazan s štirimi risbami in štirimi listinami podelilnicami, s katerimi je škofija v Freisingu postopoma prejela od cesarja Selško in Poljansko dolino, Sorško polje in Besniško ozemlje. To ozemlje se je združilo v Loško gospostvo. S 1. podelilnico je 30. junija 973 cesar Oton II. podelil škofu Abrahamu iz Freisinga vso Selško dolino med razvodnimi grebeni in del Sorškega polja od izvira do izliva potoka Zabnica, od tu je tekla meja po desnem bregu Sore in še nekaj časa po desnem bregu Poljanske Sore ter se nato povzpela na Lubnik. To ozemlje predstavlja prva skica. Z 2. po-

delilnico 23. novembra 975 je daroval Oton II. škofu Abrahamu ostali del Sorskega polja in vzhodni del Poljanske doline. Meja je tekla zahodno od Volaščice na njen izvir in po njej do izliva v Kopačnico ter dalje po Hotaveljščici do izliva v Soro. Od tu preko Sore in po hribu Čelo južno od Hotavelj dalje proti vzhodu na vrhove mimo Bačen, proti Kremeniku, na Pasjo ravan in po glavnem grebenu na Sv. Barbaro in Osolnik, zatem po Godeškem potoku do Sore, ob njenem desnem bregu v razdalji enega orala do Stresovega broda severno od današnje Senice in nato na kranjsko cesto. V srednjem delu je posest obsegala ozemlje do Save s krajem Primet (Praše), se nato vrnila na cesto in zopet na izvir Žabnice. To ozemlje prikazuje druga risba. *S 3. podelilnico je cesar Henrik II. leta 1002* podelil freisinski škofiji ozemlje med Lipico, Savo in potokom Žabnico s Stražiščem. To ozemlje prikazuje tretja risba. Žirovski kot in zahodni del Poljanske doline je freisinska škofija, prejela *okoli leta 1050*, kar prikazuje četrta risba. Tako je v razdobju 60 let nastalo loško gospodstvo. S tem je nastopila na loškem ozemlju doba fevdalnega sistema z zemljiškimi gospodi in podložniki.

Arheološke najdbe govore o naseljenosti loškega ozemlja že v neolitski, ilirski in rimski dobi. Listine o nastanku loškega gospodstva pa pričajo, da je bilo to ozemlje v 10. stoletju redko poseljeno s Slovenci. Tedaj je bilo poseljeno Sorsko polje (Žabnica, Stražišče, Stresov brod, Gostče), okolica Loke (Stara Loka, Suha) in začetki obeh dolin (Selca, Pečana). Da bi postalo ozemlje bolj donosno, je zemljiški gospod poiskal nove podložnike. Takoj po prihodu je pričel ozemlje kolonizirati. Ločimo dve kolonizaciji: prvo od leta 975 do začetka 14. stoletja, drugo — rovtarsko nekako med leti 1560 in 1630.

Prova kolonizacija je poselila vse loško gospodstvo razen gozdnatih predelov Davče, Martinjvrha, Žirovskega vrha in ozemlja okoli današnje Nove Oselice. Najprej so kolonisti poselili ravnino in prisojna hribovja dolin, potem pa tudi osona pobočja. Po poreklu kolonistov ločimo v prvi kolonizaciji pet oddelkov:

1. Na Sorskem polju je kmalu po l. 975 začel zemljiški gospod naseljevati svoje rojake Bavarce. Naseljevali so se v skupinah in so ustanavljali grunte. Že do leta 1160 so se naselili v Žabnici, Bitnju, Dorfarjih in drugih vaseh na Sorskem polju tako gosto, da je bila tedaj na tem ozemlju gruntarska kolonizacija zaključena. Poseljenih je bilo 94 bavarskih hub,

katerih število se je ohranilo no danes. Na ozemlju okoli Godešča in Reteč pa so do leta 1160 ustanovili 20 slovenskih kmetij. Naselje »Niuzacinhin« (Novo naselje) — Godešič se omenja že leta 1006. To so bile izključno slovenske vasi.

2. Slovenska naselitev v času pred 1160 do začetka 14. stoletja je zavzela vzhodni in srednji del Poljanske doline z osonim hribovjem. Žirovski kot ter vzhodni del Selške doline do Škovin. Tukaj so bili kolonisti izključno domači Slovenci. Tudi to ozemlje je pričel zemljiški gospod kolonizirati kmalu po prihodu, ker se že leta 1160 omenja v Selški in Poljanski dolini 153 slovenskih hub in 14 koroških v Poljanski dolini, ki so vse nastale že v freisinski dobi. V dobrih 100 letih do urbarja iz leta 1291 je število kmetij samo v Selški dolini naraslo na 290, v Poljanski dolini pa na 493. Do začetka 14. stoletja je bilo to ozemlje skoraj kompaktno naseljeno.

3. Hriboviti osonji predel zahodne Selške doline — današnje soriško ozemlje — je začel zemljiški gospod naseljevati z nemškimi Tirolci iz Innichena že pred letom 1283. Prodirali so sem od zahoda in prišli do Podlonka, kjer so naleteli na Slovence. Poselili so ozemlje med Ratitovcem, Soro ter črto Podlonk—Sora. To so bila izrazito nemška naselja, razen Podlonka, ki je bil narodnostno mešan. Kolonizacija je bila končana sredi 14. stoletja. Ondotni nemški kolonisti so imeli v dajatvah znatne olajšave, do 17. stoletja so bili oproščeni tudi tlake.

4. Na tleh, kjer sta se nemška in slovenska kolonizacija srečali — v Železnikih — se je začelo razvijati fužinarstvo. Od leta 1277 je bil rudarski regal na loškem gospodstvu v rokah freisinskega škofa. Da bi dvignil fužinarstvo, ki so ga doslej le primitivno gojili, je poklical zemljiški gospod sredi 14. stoletja sem mojstre Furlane. Podelil jim je ozemlje med Železniki in Jesenovcem ter Ješe ob Dašnici. Gospodarsko in upravno so bili podrejeni neposredno oskrbniku na loškem gradu.

5. Hribovje v vzhodnem delu Poljanske doline na desni strani Sore so kolonizirali koroški Slovenci med 12. in 14. stoletjem. Leta 1160 je bilo v Poljanski dolini 14 koroških hub, v začetku 14. stoletja pa jih je bilo že 85. Zasedli so tudi ozemlje okoli Sopotnice. Koroški Slovenci so poselili tudi južni del žirovskega kota okoli Hlevnega vrha. Tod so bili pašniki, kamor so koroški Slovenci iz vzhodnega dela doline gonili živino na pašo (odtod Hlevišče), kasneje pa so se tukaj tudi

stalno naselili. V socialnem oziru so imeli koroški Slovenci najboljši položaj. Edino oni so imeli pravico prodajati in deliti kmetije; drugi podložniki loškega gospodstva so to smeli šele od konca 15. stoletja.

Med 14. in 16. stoletjem je kolonizacija na loškem ozemlju počivala. Odločbe v začetku 16. stoletja, s katerimi je cesar proglasil rudnike in gozdove za svoj regal, so sprožile na loškem ozemlju novo kolonizacijo, imenovano *rovtarska kolonizacija*, ki je trajala nekako med leti 1560 in 1630. Sedaj je bil škof v nevarnosti, da poleg rudnikov in fužin izgubi tudi gozdove. Da bi jih rešil, je pričel kolonizirati tudi gozdnate predele: Davčo, Martinjvrh, Žirovski vrh in zahodni kot Poljanske doline. Kolonisti so bili Slovenci s Tolminskega, ki so ustanavljali kmetije-rovte sredi gozdov. Kolonizacija se je pričela na skrajnem zahodnem delu Poljanske doline, na ozemlju današnje Nove Oselice, in se ob Robidnici nadaljevala v Davčo in na Martinjvrh do Smoleške grape, Ostrega vrha in Rovta, kjer je naletela na slovenske koloniste iz prve kolonizacije. Naseljevali so se posamezno in ustanavljali samotne dvorce. Domači Slovenci pa so v tem času poselili Žirovski vrh s hotaveljske in žirovske strani. Z rovtarsko kolonizacijo je postalo loško gospodstvo sklenjeno naseljeno; obljudeni so bili tudi gozdni predeli. Nove rovte je vpisal zemljiški gospod v urbar in s tem rešil svojo lastninsko pravico do njih, medtem ko je fužine in rudnike izgubil.

Kolonizacija je prikazana na dveh barvnih risbah. Posebna risba pa kaže takratno upravno razdelitev loškega gospodstva. Ozemlje je bilo razdeljeno na 20 županij (officium), od katerih jih je 18 nastalo v prvi, dve pa v drugi kolonizaciji. Upravljali so jih župani, nižji upravni organi gospodstva.

Do leta 1500 so na loškem gospodstvu v glavnem ustanavljali samo grunte-hube. Vzporedno z davsko in martinjvrško kolonizacijo v 16. stoletju pa se je začelo razvijati tudi *kajžarstvo*. Vzrok temu je bilo pomanjkanje zemlje za nove grunte in si je moral človek iskati drugega zaslužka. Kajže so nastajale ob prometnih in cerkvenih središčih, kjer so jih ustanavljali obrtniki, na opustelih kmetijah, kjer prvotna kolonizacija ni uspela, v fužinarskih krajih so kajže ustanavljali fužinarski delavci, ob velikih gozdovih drvarji in podložniki, ki so v času spora med deželnim knezom in zemljiškim gospodom za gozdove, le-te krčili. Mnogo kajž je nastalo tudi na soseskini zemlji.

1. Vpliv prometnega središča na nastanek kajž se kaže v Selcih, Sorici, Poljanah, Zireh, Javorjih, Leskovnici, Stari Loki in Skofji Loki. Selca so bila gospodarsko in od 14. stoletja tudi cerkveno središče Selške doline. Tu so ustanavljali kajže obrtniki. Sorica pomeni za nemško ozemlje isto kot Selca za slovensko in izkazuje v primeri z ostalimi naselji soriškega področja veliko število kajž. Promet je dal kajže tudi v poljanskem središču od Poljan do Sestranske vasi. V Poljanah kot farnem središču so nastale kajže okoli cerkve in na desnem bregu Sore, kjer je nastala kajžarska vas Hotovlja. Pri Srednji vasi je nastala na skupni paši kajžarska naselbina Žabja vas, pri Sestranski vasi pa kajžarsko naselje Trata. Tudi v Zireh kot cerkvenem središču najdemo kajže okoli cerkve. Kajžarske vasi so tudi Selo, Dobračeva, Stara in Nova vas. Kot farni središči sta vplivali na nastanek kajž tudi Javorje in Leskovica. V vsa ta središča je sililo priraslo prebivalstvo iz okolice in si v roko-delstvu iskalo življenjskih virov. V takih naseljih so se kopičile kajže z majhno krpo zemlje.

2. Kajže na opustelih kmetijah so se razvile predvsem v županiji Stirpnik, kjer je število hub od leta 1291 do 1560 zelo padlo, deloma pa tudi v županiji Strmica. Tod prva kolonizacija ni uspela. V to vrsto spadajo tudi kajže v naselbinah Sv.Tomaž, Rantovše, Mlaka, Jarče brdo, Rovt, Ravne, Luša, Rastovke, Dragobaček, Stirpnik, Bezovica, Strmica, Stibrnica, Skovine, deloma tudi Sorica in Golica. V Poljanski dolini so na razvalinah propadlih gruntov nastale kajže v Volči, Dolenčicah, Jelovici, Gorenjem in Dolenjem Brdu, Preserjah, Lučinah, Zireh, Breznici, Gabrovem, Dobju, Srednji vasi, Stari vasi in Žetini. V določeni meri velja to tudi za okolico Stare Loke.

3. Posebno velik del kajž je dalo fužinarstvo. Neposredno fužinarske kajže so nastale v Železnikih, Knapih, Bukovici, Bukovščici, Ševljah, Rudnem, Strmici, Fužinah, Hotavljah, Hobovšah, Volaki, Srednjem Brdu, kjer so kajže ustanavljali fužinarski delavci, medtem ko so bili fužinarji-mojstri posestniki.

4. Drvarstvo je dalo kajže v Jelovici, Dražgošah, Podlonku, Podblici in Jamniku. Rovtarji, ki so kot škofovi podložniki krčili in kultivirali gozd v času druge kolonizacije, so bili deloma gruntarji, deloma kajžarji. Te vrste kajž so nastale predvsem okoli Nove Oselice, deloma tudi okoli Hotavelj in Žirov, v Davči in Martinjvrhu.

5. Na Sorškem polju so nastajale kajže zlasti na skupni zemlji, deloma tudi na novih krčevinah. V prvem obdobju je bila osnova za preživljanje malega človeka zemlja, ki jo je kajžar moral na novo kultivirati na skupni zemlji. Močan porast kajžarstva v 18. stoletju pa izvira iz močnega procvita obrtništva — tkalstva in sitarstva. Glavna središča so bila v Stražišču, Bitnju in Zabnici, kjer je kajžarska vas nastala za gruntarsko na skupni zemlji. Prave kajžarske vasi pa so Forme, Šutna, Grenc, Virmaše. Tu so nastale kajže na propadlih gruntih in na krčevinah v Gorajtah. Na skupnih pašnikih, deloma tudi na oslabeledih gruntih, so nastale kajže tudi v Godešiču, Retečah in Gorenji vasi, vendar je bil tu odstotek kajžarstva zelo nizek.

Razvoj kajžarstva je v muzejski zbirki prikazan na dveh barvnih skicah. Prva predstavlja kajžarstvo po vaseh za leto 1650 (za Sorško polje za leto 1588) in leto 1825. Za Železnike so podatki samo za leto 1825. *Tedaj je bilo tukaj 124 posestnikov*, od teh je imelo 7 posestnikov več kot 68 % vse zemlje, 55 posestnikov več kot 1 ha in 62 posestnikov manj kot 1 ha zemlje. Druga skica pa prikazuje kajžarstvo po takratnih županih v letih 1500, 1650 in 1825. Razmerje med grunti in kajžarji je prikazano v stolpcih z različnimi barvami tako nazorno, da obiskovalcu že bežen pogled v glavnih obrisih pojasni zemljiško in socialno strukturo loškega ozemlja v teku dobrih tri sto let. Kratak zgoščen tekst pa še podrobneje tolmači našo temo.

Oddelek o kajžarstvu nam v risbi pojasni, da je bila vsa zemlja (razen ozemlja druge kolonizacije) do leta 1500 poseljena in razdeljena med gruntarje. Odslej se grunti v splošnem niso več ustanavljali; njih število se do danes skoraj ni spremenilo in so današnji grunti v glavnem še iz te dobe. Stolpci gruntov imajo skozi stoletja skoraj iste dimenzije. Nasprotno pa stolpci kajž iz stoletja v stoletje stalno rastejo. Ker je bila zemlja oddana, si je moralo naraslo prebivalstvo iskati drug življenjski prostor. Nastajalo je neagrarno prebivalstvo — obrtniki, delavci. Nastajala so nekatera središča, ki so polagoma prevzela obrtniški in delavski značaj. V teh krajih se je v novejši dobi najprej razvila industrija. Tako se je končno izoblikovala diferenciacija med poljedelskim in industrijskim prebivalstvom, ki ima svoj začetek pravzaprav v začetku kajžarstva.

Zbirko poživljata maketi loškega gradu in Zgornjega stolpa, ki sta bila upravni

središči loškega gospostva in so jih zgradili podložniki prve kolonizacije s tlačanskim delom. Maketa Bitnja kaže tip poljske razdelitve na proge in tip obcestne gruntarske vasi, za katero se je razvila kajžarska vas. — Z najdbami s Kranclja (iz Zgornjega stolpa) se spoznamo s tedanjo materialno kulturo. Ta zbirka je največja tovrstna zbirka na Slovenskem. V fotokopijah pa vidimo tudi nekatere zgodovinske objekte iz te dobe, ki so se nam v Loki ohranili še do danes. Zbirka nam tako z vsemi možnimi metodami, sredstvi in predmeti dobro podaja zgodovino nekdanjega loškega gospostva. V pojasnilo bodi omenjeno, da je nova zgodovinska zbirka loškega muzeja prirejena po delih rojaka dr. Pavleta Blaznika, ki znanstveno obdelujejo kolonizacijo Selške doline, kolonizacijo Poljske doline, kolonizacijo in kmečko podložništvo na Sorškem polju in posestne razmere v Selški dolini.

Doroteja Gorišek

RAZSTAVE V LOŠKEM MUZEJU

Poročilo razstavah za leto 1960 se je končalo pač z datumom, ko je treba oddati rokopis, in tako moramo letošnje poročilo zopet deliti med dve letnici. Po ponovni postavitvi stalne galerijske zbirke, ki je nekaj mesecev ležala v depozitu, je razstavna dejavnost v letu 1960 nekoliko zamrla in počivala v poletnih ter jesenskim mesecih vse do novembra.

Od 14. novembra do 1. decembra je bila v okroglem stolpu odprta izredno uspela arhivska razstava v počastitev arhivskega tedna. Razstavo z naslovom *Nastanek in kolonizacija loškega gospostva* je priredila arhivarka Doroteja Gorišek. Razstava je izredno pregledno in smotno prikazovala nastanek in kolonizacijo loškega gospostva na priročno izdelanih zemljevidih. Ogled zemljevidov so poživljali jedrnaty napisi in razlage ter kopije ali prepisi darovnih listin v latinškem jeziku in slovenskem prevodu. Razstava je bila tako dobro in študijsko vestno pripravljena, da je z malenkostnimi spremembami čez nekaj mesecev postala samostojna stalna zbirka v muzeju z istim naslovom. To pa najbolj zgovorno govori o sami kvaliteti razstave, ki jo je obiskalo veliko obiskovalcev. Vseh je bilo 2571, od tega 49 šolskih skupin z 2150 dijaki. Šolske skupine so bile deležne ob vsakokratnem obisku izčrpne razlage, ki je prispevala k zanimanju za našo ožjo zgodovino in k poglobljanju znanja. Zeleti bi bilo, da bi predavatelji